

Dr. J. van Soest (1941) is studietoelichting bij de katholieke medefinancieringsorganisatie CEBEMO.

Metselaars en architecten

De samenstelling van een verkiezingsprogramma is – mits zorgvuldig uitgevoerd – heden ten dage geen gemakkelijke operatie. Wie zich daaraan waagt, mag op mijn waardering rekenen: het is een van de meest ondankbare kanten van de politieke participatie. Temeer omdat het eindproduct altijd meer kritiek dan lof oogst. In die lijn ligt ook het volgende commentaar: waardering en kritiek. De laatste wordt in opbouwende zin gegeven, met aandacht vooral voor zaken waar een volgende keer toch eens wat beter naar gekeken zou kunnen worden. Mijn voornaamste invalshoek hierbij is bepaald door mijn betrokkenheid bij de Nederlandse ontwikkelingsamenwerking.

Visie

Het verkiezingsprogramma 1986-1990 is niet een stuk waarmee je het CDA aan de stembussen kunt afschrijven. Het bevat talrijke concrete beleidsvoornemens waardoor allerlei kiezersgroepen kunnen en zullen worden aangesproken. Maar een inspirerend stuk is het toch niet in alle opzichten geworden. Er zit meer continuïteit in dan vernieuwing, en hier en daar geeft het zelfs een wat vermoeiend gevoel van *déjà-vu*. Vermoedelijk heeft dit te maken met de wijze waarop verkiezingsprogramma's doorgaans tot stand komen. Van talloze kanten worden

bouwstenen aangedragen door commissies, gesprekskringen, belangengroepen enz.: los materiaal, waarin op het eerste gezicht weinig verband te bespeuren is. Vervolgens worden die stenen netjes gestapeld door gediplomeerde politieke metselaars, die letten op redelijkheid en evenwicht, op haalbaarheid en uiteraard het draagvlak; enkele brokken worden wat bijgewerkt, andere sneuvelen tijdens het proces. Maar architecten met een visionair concept, met een gewaagde nieuwe stijl, met iets wat bezielend (en dus ook controversieel) is – die komen er vermoedelijk weinig aan te pas.

Dit stuk lezend vraag je je af of er in het CDA naast de ervaren metselaars ook getalenteerde meesterknechten zijn: een nieuwe generatie die met haar prikkels de oude garde behoedt voor teveel prudentie. En zouden niet enkele personen meer ruimte moeten krijgen om zich boven de weerbarstige materie te verheffen en veel duidelijker dan nu het geval is de politieke visie te verwoorden die aan het hele bouwwerk ten grondslag ligt? De fraaie volzinnen van de eerste kolommen van hoofdstuk I zijn daarvoor niet toereikend.

Eenheid

De ontstaansgeschiedenis van het stuk is ook herkenbaar in de wijze waarop het is

opgebouwd uit segmenten die bijna hermetisch van elkaar afgesloten lijken. Na een resumé (dat in het inleidende hoofdstuk is ondergebracht) volgen compartimenten die telkens met zorg geconstrueerd zijn en voor elk wat wils bevatten. Maar voor een breed publiek appèl zou het dienstig geweest zijn als allerlei dwarsverbanden zichtbaar waren gemaakt. Dan zou 'de politiek' van de partij meer kunnen zijn dan een optelsom van allerlei specialismen (tussen haakjes: waarom wordt in het verkiezingsprogramma nergens gepleit voor meer generalisten in de Tweede Kamer, en voor een betere toerusting van het parlement?).

Drie voorbeelden mogen aantonen hoe door een fragmentarische aanpak duidelijke uitdagingen zijn blijven liggen.

- In hoofdstuk IV is uitgewerkt dat de centrale doelstelling van het sociaal-economisch beleid is meer werkgelegenheid; daarvoor is economische groei noodzakelijk. In de artikelen 21 tot en met 30 van

Door een fragmentarische aanpak zijn in het program duidelijke uitdagingen blijven liggen.

dit hoofdstuk wordt vervolgens nader ingegaan op de herverdeling van arbeid in Nederland. Over de internationale aspecten hiervan wordt in de inleiding van dit hoofdstuk nog wel wat gezegd, maar in de genoemde artikelen komen die aspecten niet meer voor. Elders, in hoofdstuk II onder artikel 1.10, wordt wel met een enkel zinnetje gerefereerd aan de internationale arbeidsverdeling. Maar hoe de

welvaart van de ontwikkelingslanden ten goede of ten kwade gerelateerd is aan de economische groei van het westen: daarover geen woord. Toch had dat wel voor de hand gelegen. Wees niet een prominent CDA-lid er tijdens het Gronings Congres in 1984 nog op dat bij relokatie van industriële processen het verlies van een arbeidsplaats in de Europese Gemeenschap gemiddeld goed is voor 1,5 à 5 arbeidsplaatsen in verschillende groepen van ontwikkelingslanden? En heeft het schuldenvraagstuk (in hoofdstuk II onder artikel 1.12 te simpel op het IMF-bord alleen gelegd) niet alles te maken met de financieringsstructuur van de wereld economie, inclusief de Nederlandse (waarover in hoofdstuk IV überhaupt niets staat)?

- Een tweede voorbeeld. Over het Europese landbouwbeleid wordt zowel in hoofdstuk II (artikel 4.8) als in hoofdstuk IV (artikel 77) in gelijke zin gesproken. Maar de lijn wordt niet doorgetrokken. In de delen van hoofdstuk IV betreffende landbouw (artikelen 75-85) wordt met geen woord gesproken over de wereldvoedselproblematiek. En omgekeerd krijgt in hoofdstuk II de honger in de Derde Wereld wel aandacht, en wordt aan plattelandsontwikkeling voorrang gegeven, maar wordt over landbouwpolitiek niet gerept. Is hier niet een kans gemist om aan de Nederlandse kiezer duidelijk te maken dat de Europese landbouwpolitiek en de honger in Afrika alleen naast elkaar kunnen voortbestaan dankzij een niet meer door mensen beheerste 'logica'; in een systeem waarvan wij niet alleen de makers maar ook de gevangenen zijn geworden? Denkend aan voedselproblematiek en landbouwpolitiek, is het wat bitter om ongenueanceerd in het verkiezingsprogramma te lezen dat 'Europese eenheid ook bijdraagt aan stabiele en rechtvaardige verhoudingen in de wereld'. Zo simpel zijn die zaken niet.
- Mijn derde voorbeeld betreft een hiaat tussen het verkiezingsprogramma en het

gemeente/provincie-program. Wie aan de gemeenten een rol toekent in de internationale ontwikkelingssamenwerking (zoals in hoofdstuk V van het gemeente-programma gebeurt), wie ziet hoe gemeenten zich zorgen maken over defensie-aangelegenheden (kruisraketten), en wie wil stimuleren dat gemeenten zich actief bewegen op het gebied van buitenlandse betrekkingen (o.a. in jumelages) – die mist een kans voor open doel als hij in het algemeen verkiezingsprogram niet ingaat op de verhouding tussen enerzijds de lagere overheden als nieuwkomers op dit gebied en anderzijds de nationale overheid die traditioneel het prerogatief van het buitenlands beleid houdt. Had het fameuze subsidiariteitsbeginsel hier niet met enige creativiteit gehanteerd kunnen zijn?

Nederland in de wereld

Het is goed dat het CDA (weer) een prominente plaats heeft ingeruimd voor Nederlands plaats in de wereld. Uiteraard zijn 'de betekenis welke ons land voor de internationale gemeenschap heeft' en 'de invloed (die wij) ondergaan van hetgeen andere landen doen of laten' geen gelijkwaardige grootheden. Nederland ondergaat meer invloed dan het zelf heeft: een groot percentage van de Nederlandse handel is internationaal, maar slechts een kleine fractie van de wereldhandel is Nederlands. Terecht mikt het CDA erop Nederlands rol te optimaliseren door de kwaliteit van de Nederlandse bijdrage te waarderen boven de kwantiteit (bijvoorbeeld inzake vluchtelingen); door de keuze te maken voor meer activiteit op strategische punten (bijvoorbeeld mensenrechten) in plaats van dungspreide presentie op allerlei gebied. De partij had daarnaast ook nadrukkelijk gezag mogen stellen boven macht en in dat verband meer aandacht mogen vragen voor de internationale organisaties, vooral van de *United Nations Family*. Herinnert men zich bij het CDA de eigen voorgeschiedenis op dat punt nog wel voldoende of moet men ze nog eens opslaan: het Beginselprogram

1934 van de ARP en het Actieprogram 1948 van dezelfde partij, de Beginselprogramma's 1938 en 1951 van de CHU, en het Algemeen Staatkundig Program van de KVP uit 1946 en uit 1952. En als we het toch over geschiedenis hebben: klinkt die 'taak van Nederland in de wereld' niet teveel als een late echo van de *mission sacrée* van de eerste Volkenbond-jaren? Een bescheidener ogen-de titel had hier niet misstaan.

Hoofdstuk II begint met een korte inleiding die terecht aangeeft hoe complex de wereld is; er zijn geen simpele schema's. Toch moeten de aspecten en problemen gesystematiseerd worden om hanteerbaar te zijn. De kunst is natuurlijk om daarbij niet in verbrokkeling te blijven steken, maar een of enkele rode draden door het geheel te trekken en daarmee een innerlijke coherentie aan het voorgenomen beleid te geven. In hoofdstuk II zoeken we echter vergeefs naar een Leitmotiv dat de vier algemene beginnelen van het CDA uitwerkt voor dit deelterrein.

- Zou het moeilijk geweest zijn om bijvoorbeeld het concept van de mensenrechten (in artikel 2.1 gelukkig zeer breed gedefinieerd) niet in een afzonderlijke paragraaf onder te brengen maar door het hele hoofdstuk heen te verweven? Dan had in de ontwikkelingsparagraaf gesproken kunnen worden over het 'recht op ontwikkeling' (het door een CDA-minister aangezwengelde debat hierover is helaas blijven steken). Dan had rechtvaardigheid niet alleen als eis hoeven gelden voor de verdeling van investeringen, werkgelegenheid en inkomen (terecht in artikel 1.2 genoemd), maar had die rechtvaardigheid ook kunnen slaan op de totale verhoudingen in de wereld.
- Of had men bijvoorbeeld de noodzaak tot structurele veranderingen als centraal thema kunnen hanteren, en daarmee verder reiken dan symptomen als honger en armoede? Een uitvoerige analyse van de oorzaken van armoede en ongerechtigheid hoort uiteraard niet in een verkiezingsprogramma thuis, maar wel ver-

wacht men in een document als dit een fundamentele stellingname.

Particulier initiatief

In het rapport 'Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij' zijn uiterst zinvolle beschouwingen te lezen over de relatie tussen overheid en particulier initiatief. Deze worden uitvoerig geparafraseerd in de aanloop van hoofdstuk IV van het nieuwe verkiezingsprogramma (waarom juist daar, en niet in hoofdstuk I? Zo wordt de indruk gewekt dat het niet zozeer om een principiële keuze gaat alswel om een kostenbesparend gelegenheidsargument). In elk geval is het wachten nu op de politieke uitwerking in 'verminderde, verbeterde, of van karakter veranderende regelgeving' – zonder in de valstrik van de deregulering te lopen, zonder het 'schild voor de zwakke' neer te werpen.

Als het gaat om de eigen taak van maatschappelijke verbanden, worden in hoofdstuk II particuliere instellingen, medefinancieringsorganisaties en bedrijfsleven verschillende malen in één adem genoemd. Dat mag, in zoverre ze zich van de overheid onderscheiden. Hier en daar is ook onderlinge samenwerking en complementariteit denkbaar, en deze zou naar vermogen bevorderd moeten worden. Zonder van een antagonistische houding uit te gaan, komen medefinancieringsorganisaties en bedrijven echter in de praktijk vaak op heel verschillende lijnen van ontwikkelingssamenwerking uit, die moeilijk met elkaar te verzoenen zijn.

De medefinancieringsorganisaties zijn de laatste jaren volop bezig met een herwaardering van bedrijfsmatige activiteiten in ontwikkelingslanden, en staan meer dan ooit tevoren open voor steun aan produktieve en werkgelegenheidsprojecten. Maar de belangen (ook de bedrijfsbelangen) van hun doelgroepen staan nogal eens haaks op de belangen van het grote internationaal opererende bedrijfsleven. Voor wie komt het CDA op als het kiest voor 'de prioriteit van de

belangen der ontwikkelingslanden'? Wie bepalen die 'belangen der ontwikkelingslanden'?

Gaat het alleen om arme landen (hoofdstuk I), om landen die op onze steun aanspraak kunnen maken (hoofdstuk II artikel 1.3), of gaat het ook om mensen en groepen? Hier had minstens gesignaleerd mogen worden dat ginds net zo goed als hier de verhouding tussen overheid en maatschappelijke verbanden niet vrij is van spanningen en problemen; maar dat die verhouding ook een groot potentieel vertegenwoordigt. Om dit potentieel te benutten, is het niet voldoende de particuliere organisaties te betrekken bij de *uitvoering* van de bilaterale hulpverlening (hoofdstuk II artikel 1.9). Het particulier initiatief hoeft immers geen genoegen te nemen met een rol als instrument van overheidsbeleid. Op grond van autonomie en eigen werksfeer kan het particulier initiatief aanspraak erop maken ook bij de *voorbereiding* van het samen met de overheid te voeren

---

» Het particulier initiatief hoeft geen genoegen te nemen met een rol als instrument van overheidsbeleid. «

---

beleid betrokken te worden. Misschien heeft het CDA wel een vingerwijzing in die richting willen geven, door meer overheidsmiddelen te vragen ten behoeve van het medefinancieringsprogramma, dat heden ten dage door particuliere organisaties in ruime zelfstandigheid mag worden ingevuld. De partij die het heeft aangedurfd om de relatie tussen staat en maatschappij in een nieuw politiek perspectief te plaatsen, zou de ko-

mende jaren echter toch nog wat dieper kunnen ingaan op de uitwerking van dat beginsel in de sfeer van de ontwikkelingssamenwerking.

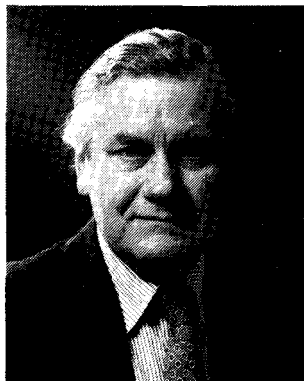
Overigens....

Was mij meer ruimte gelaten, dan was ik nog ingegaan op de opheffing van de protectie (een beginsel dat niet gelijkkelijk voor ontwikkelingslanden mag worden gehanteerd als voor industrielanden). Ook zou meer te zeggen zijn over ontwikkelingssamenwerking in Europees verband (en over voorwaarden ten aanzien van een meer flexibel en slagvaardig beleid van de Europese Commissie rond dit

onderwerp). De NCO zou zich, juist in het licht van de christen-democratische uitgangspunten, niet mogen verwijderen van de kleinere maatschappelijke organisaties en groepen (zoals in artikel 1.20 wel wordt voorgesteld). En de passage over investeringen in Zuid-Afrika, hoe vindingrijk ook geformuleerd (artikel 2.10), is mijns inziens veel te ruim. Maar dat zijn allemaal zaken waarover een redelijk debat mogelijk *moet* zijn, ook binnen één partij. Waarover het debat ook *kan* worden gevoerd, als de grondslagen duidelijk zijn, als de inspiratie hartverwarmend is, als er een goed samenspel is van architecten en metselaars.

Mr. G.A. Wagner (1916) is president-commissaris van de NV. Koninklijke Nederlandse Petroleum Maatschappij.

Instemming en opmerkingen

De redactie van Christen Democratische Verkenningen vroeg mij naar aanleiding van het ontwerp-Verkiezingsprogram tot welke voorstellen ik zou zijn gekomen als ik lid geweest was van de programcommissie. Mijn eerste en belangrijkste reactie is dat ik met de uitgangspunten, doeleinden en hoofdlijnen van de aanbevelingen instem – in zoverre zou ik niets anders gezegd hebben. De programcommissie verdient waardering voor dit karwei. De zaken waarom het gaat zijn echter in veel opzichten zo belangrijk dat ook ik graag zou weten hoe anderen er over denken; elk is min of meer deskundig op

eigen gebied en de brede raadpleging die is ingezet lijkt mij essentieel.

Een program van deze aard moet helaas verschillende heren dienen. Het moet zeggen wat men wenselijk acht maar men weet dat dit in zeer veel gevallen niet bereikt kan worden, zeker niet in de volgende kabinetsperiode. Het heeft ook een zgn. wervend karakter maar het mag niet oneerlijk zijn – dat is niet alleen ethisch verkeerd maar op den duur ook contra-productief; men kan niet altijd de schuld op anderen leggen als de koeien met gouden horens niet komen